

Dialogisk læsning

I modsætning til den traditionelle højtlesning, hvor den voksne læser og barnet lytter, kræver dialogisk læsning, at den voksne læser på en måde, der skaber mere sproglig interaktion fra barnets side under læsningen. Ved at engagere barnet sprogligt under læsningen bliver barnet udfordret mere rent intellektuelt, hvilket resulterer i bedre sprogfærdigheder samtidig med at metoden stimulerer barnets abstrakte tænkning. Dialogisk læsning kan anvendes målrettet til at understøtte specifikke kompetencer som at øge (det ekspressive og receptive) ordforråd og narrative kompetencer, ligesom den dialogiske læsning kan anvendes mere generelt som udgangspunkt for gode samtaler.

Dialogisk læsning er en enkel og effektiv metode til at understøtte børns tilegnelse af talesproglige kompetencer, der nemt kan tilpasses de øvrige pædagogiske tiltag i dagtilbuddet. At dialogisk læsning også har vist sig at have en effekt på børn med sproglige udfordringer betyder, at disse børn kan støttes igennem en aktivitet, som af de fleste børn opleves som naturlig, engagerende og sjov. Brugen af dialogisk læsning med inddragelse af de understøttende sprogstrategier¹ er en metode som lægger op til en fælles aktivitet, der tager udgangspunkt i det enkelte barns særlige sproglige forudsætninger, når pædagogen er bevidst om, hvordan hun støtter hvert enkelt barn igennem den måde hun selv bruger sproget på. At dialogisk læsning også kan benyttes af forældrene gør metoden særlig anvendelig.

En kortlægning af forskningen indenfor området har vist, at der er belæg for at fremhæve metodens kvaliteter i børnehaven og at opfordre pædagoger til at gøre brug af den og instruere forældrene i, hvordan de kan anvende den dialogiske læsning sammen med deres børn. Det skal understreges, at dialogisk læsning kan styrke alle børns sproglige udvikling, uanset om de har særlige sproglige udfordringer, eller om de er inde i en helt normal og alderssvarende udvikling, men for alle børn gælder det, at når de voksne udfordrer børnene lidt over evne, forsøger børnene at leve op til de voksnes forventninger.

Den dialogiske læsning tager udgangspunkt i børnenes forskellige behov og forudsætninger. De børn der ikke så ofte får læst op derhjemme, skal møde læsningen i børnehaven og de forældre, der ikke læser sammen med deres børn, skal gøres opmærksomme på, hvor vigtigt det er, og de skal lære, hvordan de selv kan anvende dialogisk læsning.

Når dialogen er vigtig, er det, fordi ord bliver til produktivt sprog, når de anvendes i samtale i mange forskellige kontekster. Når børnene bruger nye ord i en samtale, bliver de efterhånden en del af det aktive ordforråd. Dialogisk læsning er altså noget andet end almindelig højtlesning eller oplæsning, fordi børnene bliver opfordret til selv at tage ordet. Her handler det i høj grad om, at den voksne er i stand til at lytte, holde pauser og give børnene taletid.

Skal højtlesningen fungere som en sprogstimulerende aktivitet, må pædagogen nøje overveje, hvordan børnegruppen sammensættes. Det kan f.eks. være efter sproglige færdigheder eller efter børnenes interesser. Pædagogen skal også være opmærksom på børnegruppens størrelse. Normalt kan der være omkring fem børn i en gruppe - tre er sommetider det bedste antal, men nogle gange kan der være op til otte alt efter børnegruppens sammensætning, optagethed osv.

¹ Se teksten "Understøttende sprogstrategier" til kursets 2. dag

En model for dialogisk læsning

Den dialogiske læsning består, som ordet angiver, af to aktiviteter: dialog og læsning. Metoden bygger i sin oprindelige form på tre overordnede strategier, som kan bruges under hele læseforløbet:

- Brug teknikker der opmuntrer barnet under oplæsningen (stil spørgsmål til barnet)
- Giv maksimal informativ feedback under læsningen (fortolk og udvid det barnet siger)
- Giv støtte der passer til barnets nærmeste udviklingszone

Når disse strategier omsættes til pædagogisk praksis, kan de se sådan ud:

Før læsningen

- Læs bogen før du læser den med børnene. Dan dig et billede af, hvad du vil tale om og spørg ind til i historien.
- Gør læsningen til noget trygt og særligt.
- Præsenter bogen for børnene: Tal om forsiden og bagsiden: Hvad mon bogen handler om? Hvad mon der står uden på bogen? Fortæl, hvem der har skrevet og tegnet bogen.
- Stil åbende spørgsmål til barnet om bogens udseende.
- Lad evt. børnene sidde med en lille genstand som har en særlig betydning i historien.

Under læsningen

- Lyt til barnet og vær åben for spørgsmål undervejs. Når børnene stiller spørgsmål, så stop op og tal med dem om mulige svar.
- Følg børnenes nysgerrighed, vær nærværende, spørg ind til deres interesse og vent på deres svar. Lyt til svarene og inddrag dem så vidt muligt i samtalen
- Gør børnene til medfortællere.
- Ved genlæsning: opfordr børnene til at fortælle det, de kan huske, fx ud fra billederne. Hjælp børnene til at sætte ord på fortællingen, hvis de ikke kan huske de rette ord og vendinger. Forklar de ord børnene ikke kender i forvejen og tilføj gerne ny viden.

Efter læsningen

- Snak med barnet om indholdet også efter at bogen er lukket. Brug de nye ord, som bogen indeholder - jo flere gange børnene hører ordene, jo større sandsynlighed er der for, at de husker dem og selv vil anvende dem.

Under hele forløbet er det vigtigt, at samtalen bruges aktivt og at børnene kommer til orde. Der bygges videre på fortællingens forløb med genfortælling, forskellige former for samtale eller måske med dramatisering af bogens handling.

Børnene skal være aktive

Narrative kompetencer, altså det at kunne fortælle, er en del af det mundtlige sprog. Når man dyrker det dialogiske som en interaktiv form og lader børn selv fortælle som en del af samværet omkring bogen, gælder det igen, at spørgeteknikkerne må være åbne: 'Fortæl mere?', 'Hvad skete der så?', 'Hvorfor tror du det?'. Det kan ofte være en god idé at spørge mere konkret udpegende ('hvad kan du se der?') for så senere at stille større sproglige krav om fortælling.

Selvom det er formålet, at børnene selv skal fortælle, er det vigtigt med feed back og støtte i spørgeteknikken. Det kan ske ved at pege hændelser og personer i bogen ud og spørge helt konkret til disse. 'Nu har jeg fortalt om denne side, kan du fortælle mig, hvad der sker på den næste side?' eller: 'Prøv at se, hvad der sker nu', eller 'Hvorfor græder børnene?', 'Hvad tror du, der sker bagefter?'

Fokuseret indsats

I sprogpakken beskrives det, hvordan man kan arbejde målrettet med de børn, som har vist sig at have særlige eller fokuserede behov efter at de er blevet sprogvurderet med Socialministeriets nye sprogvurderingsmateriale Sprogvurdering af børn i 3-årsalderen, inden skolestart og i børnehaveklassen. Børn med fokuserede behov deles op i grupper, der har forskellige sproglige profiler. De kan have fokuserede behov i forhold til receptive kompetencer (forståelse af talesprog), produktive kompetencer (produktion af talesprog), lydlig opmærksomhed og kommunikative kompetencer. I denne tekst beskrives, hvordan man kan anvende dialogisk læsning til at styrke børns sproglige udvikling i forhold til forskellige sproglige profiler.

Dialogisk læsning kan avendes til at styrke alle typer af sproglige udfordringer, men den har især effekt i forhold til at styrke de receptive og de produktive talesproglige kompetencer, dvs. forståelse og produktionen af talesprog og her har dialogisk læsning især be-

tydning for udvikling af ordforråd. Dialogisk læsning kan dog også bruges til at styrke den lydige opmærksomhed - herunder de tidlige læse- og skrivekompetencer - og til at træne de kommunikative færdigheder.

Nedenfor gennemgås hvad man skal lægge vægt på i den dialogiske læsning, når man vil styrke de enkelte profiler.

Børn med receptive vanskeligheder

Dialogisk læsning er særlig velegnet til at styrke børns receptive kompetencer, da man kan arbejde fokuseret med børns forståelse af de enkelte ord og de sammenhænge, som ordene indgår i. Den fiktive historie i sig selv træner børns ordforråd, og den præsenterer rigere sproglige muligheder for at sætte ord ind i flere forskellige typer af sammenhænge end det mundtlige talesprog. Derfor træner den traditionelle højtlesning også børns sprogforståelse i almindelighed. Har barnet særlige udfordringer i forhold til forståelse af talesprog, er det især centralt at have fokus på, om barnet har forstået de enkelte ord. Særligt fokus på indlæringen af nye ord er væsentligt for børn med receptive vanskeligheder, og det anbefales derfor i forbindelse med den dialogiske læsning at træne en række udvalgte ord, såkaldte målord, som gentages igen og igen.

Målord

Målordene kan øves i alle faser af den dialogiske læsning. De kan anvendes i samtalen om bogen før den læses, så mange gange som muligt i løbet af den dialogiske oplæsning og i samtalen om bogen, efter den er læst. Forskningen har vist, at træning af målord er en meget effektiv måde at hjælpe børn med forsinket sproglig udvikling på. Undersøgelser viser, at børnene ikke kun lærer de ord, som specifikt trænes, men også øger deres ordforråd i forhold til andre ord. Det er dog som omtalt afgørende, at ordene trænes over en længere periode på flere uger. Jo større problemer barnet har, jo mere intensiv og langvarig skal træningen være.

Effekten kan desuden øges betragteligt ved at forældrene inddrages. Forældrene kan få en liste med hjem med de målord, der trænes, og de kan anvende ordene såvel i samtalen med barnet som i dialogisk læsning derhjemme.

Ud over at træne målord er det særlig vigtigt at anvende følgende understøttende sprogstrategier i den dialogiske læsning med børn, der har receptive vanskeligheder:

- ✓ forklare ord barnet ikke kender i forvejen
- ✓ hjælpe barnet med at sætte ord på
- ✓ relatere til noget barnet kender
- ✓ fortolke og udvide hvad barnet siger

Forklare ord barnet ikke kender i forvejen

Børn har brug for at få forklaret, hvad ord, de ikke kender, betyder, og de forstår bedst, hvad de nye ord betyder, hvis ordene relateres til noget, som de kender i forvejen (jf. strategien: 'relatere til noget barnet kender'). Når man læser billedbøger er det også oplagt at bruge illustrationer til at forklare nye ord med.

Hjælpe barnet med at sætte ord på

Barnet kan lede efter et ord, når det skal forklare noget eller svare på et spørgsmål, og her er det vigtigt, at den voksne hjælper barnet med at finde frem til det eller de ord, som barnet leder efter (jf. strategien fortolke og udvide hvad barnet siger).

Relatere til noget barnet kender

Studier af hukommelse og læring viser, at vi lærer ved at forbinde det nye og ukendte med noget kendt. Det er derfor meget nemmere for barnet at lære nye ord, hvis barnet kan forbinde de nye ord med ord eller betydninger, som det allerede kender, eller hvis barnet kan forbinde ordene med egne oplevelser og erfaringer.

Fortolke og udvide hvad barnet siger

Børn, der har problemer med at forstå sproget, har også problemer med at udtrykke sig. Det er afgørende, at disse børn får hjælp til at udvikle sproget ved at den voksne hjælper dem med at udtrykke sig ved at udvide og fortolker det barnet siger. Hvis barnet udtrykker sig mangelfuldt eller utydeligt (såvel lydligt som betydningsmæssigt) skal den voksne forsøge at tyde det barnet siger og 'oversætte' til et forståeligt sprog. Dette vil støtte barnet og giver det mulighed for at bruge den voksne som sproglig rollemodel.

Når børn har vanskeligt ved at forstå talesproget er det vigtigt, at man tilpasser det sproglige niveau, så det rammer deres nærmeste udviklingszone. Åbne og abstrakte spørgsmål vil være særligt svære for børn med receptive problemer. Det er derfor vigtigt, at sproget ikke er for vanskeligt, og at man aktivt hjælper barnet med at udtrykke sig. Det er også vigtigt, at man gentager de samme ord mange gange, og at man i det hele taget stilladserer barnets sprogbrug. Dialogisk læsning er en god ramme for at fastholde målrettede øvelser med børn, der har receptive problemer.

Børn med produktive vanskeligheder

Når børn har produktive problemer kan det skyldes, at de har vanskeligt ved at forstå sproget, og i så fald kan man følge de ovenstående anbefalinger. Børn kan dog også have produktive problemer uden at have forståelsesproblemer og i så fald er målet, at barnet i højere grad udtrykker sig sprogligt. I det følgende er der fokus på dette, og der anvendes derfor nogle andre strategier end de ovenfor nævnte.

I anvendelsen af den dialogiske læsning i bestræbelserne på at hjælpe børn med produktive vanskeligheder er der i høj grad fokus på dialogen. Den dialogiske læsning er et middel til at indlede en samtale med barnet, som får barnet til at producere sprog. Til dette formål kan man arbejde med målord som beskrevet ovenfor med fokus på at lære barnet at bruge bestemte ord, men man kan også anvende følgende understøttende sprogstrategier:

- ✓ vente på barnets svar
- ✓ følge barnets interesse
- ✓ bruge åbnende spørgsmål

Vente på barnets svar

Voksne vil gerne hjælpe barnet og lære det noget nyt, og derfor kommer de ofte, uden at de ved eller vil det, til at overtage samtalen og bogstaveligt talt tage ordene ud af munden på barnet. I stedet skal den voksne vente på barnets svar, og det er særlig vigtigt mht. børn med produktive problemer. Et barn kan have vanskeligheder med at udtrykke sig, fordi det har brug for længere tid til at formulere sig eller til at få mod til at sige noget. Det vigtigste er derfor, når der stilles spørgsmål i forbindelse med dialogisk læsning, at give sig god tid til at vente på barnets svar.

Følge barnets interesse

Det er nemmere at få børn til at udtrykke sig, hvis de er optaget af noget. Det øger mængden af talesprog, hvis barnet kan udtrykke sig om noget, som interesserer barnet. Derfor skal man lade den dialog, der udfolder sig ud fra læsningen af en bog, følge de spor, som barnet selv fører samtalen ind på. Dette vil få barnet til at tale mere og dermed bedre træne de produktive kompetencer.

Bruge åbne spørgsmål

Spørgsmål, som barnet kan besvare med ja eller nej, får ikke barnet til at sige meget. Derfor er det vigtigt at stille åbne spørgsmål, som inviterer barnet til at bruge flere ord og lave længere sætninger. Spørgsmålene skal dog ikke være for åbne, da meget åbne spørgsmål kan være vanskelige at svare på, eller også vil de blive besvaret meget generelt ('Hvad synes du om bogen?'. 'Den er god'). I stedet skal man stille mere konkrete spørgsmål, der åbner mod et længere svar (fx 'Hvorfor blev pigen ked af det?').

I forhold til børn med produktive problemer kan det være en god idé at gentage de samme spørgsmål flere gange, så børnene får lejlighed til at øve sig på det samme over længere tid.

Børn med vanskeligheder med lydlig opmærksomhed

Børn der har vanskeligheder med lydlig opmærksomhed har brug for at øve sig på at kunne høre sproglydene. Forskningsundersøgelser viser, at det støttevr børnenes lydlig opmærksomhed, hvis den voksne i forbindelse med den dialogiske læsning arbejder med såkaldte 'lydlige samtaler'. Den voksne kan med afsæt i en billedbog om alfabetet eller andre bøger tale med barnet om ordenes begyndelseslyde, arbejde med rimord eller lave sanglege. Det er en stor hjælp for børn med vanskeligheder i forhold til den lydlig opmærksomhed, hvis de mere eksplicit bliver gjort opmærksomme på bogstavernes lyde. Den lydlig opmærksomhed kan også styrkes ved at klappe eller hoppe stavelser.

Når børns lydlig opmærksomhed vurderes i Socialministeriets nye sprogvurderingsmateriale, er det også for at teste børns tidlige læse- og skriveforudsætninger. Hvis børnene har problemer med den lydlig opmærksomhed, vil de få vanskeligt ved at lære at læse, når de kommer i skole. Den nyeste forskning viser forholdsvis entydigt, at det vil hjælpe disse børn markant, hvis deres lydlig opmærksomhed styrkes i dagtilbuddet. Det er ikke hensigten, at barnet skal lære alle bogstaver men at barnet udvikler en opmærksomhed overfor sprogets lydside og overfor bogstaver og ord som fænomener, der findes i verden.

Det er en del af børns tidlige læse- og skriveforudsætninger, at de får en forståelse af bogen som konvention (at den har en forfatter, en for- og bagside, læses fra venstre mod højre

etc.), og at børnene forstår, at bogen er bygget op af ord. Selve det at kunne identificere og tælle ord styrker også børns tidlige læse- og skriveforudsætninger og er derfor en del af det, der i Socialministeriets nye sprogvurderingsmateriale forbindes med lydlig opmærksomhed. Ligeledes er det vigtigt, at børnene er opmærksomme på, at en sætning består af ord og ikke er en sammensmeltet 'lydmasse'. Denne forståelse kan trænes ved, at børnene klapper ordene i sætningen og tæller dem (fx Se en hund).

I forhold til tosprogede er det vigtigt at være opmærksom på, at de skal håndtere flere typer af konventioner for skriftsprog (deres skriftegn kan være anderledes, ligesom læsretningen kan være det). Det er ikke et problem for tosprogede, at der er flere normer, det styrker tværtimod deres metasproglige forståelse, men det er en hjælp for de tosprogede, at man eksplicit taler om de forskellige skriftnormer. Dette vil også hjælpe tosprogede danske børn til at få et mere bevidst blik på det danske sprog som et sprog blandt andre sprog.

Børn med kommunikative vanskeligheder

Hvis man læser dialogisk med børn, som har særlige vanskeligheder med de kommunikative kompetencer, er det centralt at have særligt fokus på at træne de regler, der gælder for en god samtale. Barnet skal lære turtagning, dvs. barnet skal selv have rum og plads til at tale, men det skal også kunne lytte og give plads til andre børn. Barnet skal lære at afkode den voksne og de andre børns intention i samtalen, og det skal lære at kunne fastholde det samme emne i længere tid.

Reglerne for den gode samtale kan gøres tydelige ved at den voksne før den dialogiske læsning gør opmærksom på, hvilke regler der gælder, når den voksne stiller spørgsmål til børnene (fx at de skal tale en ad gangen og vente på hinandens svar eller at de skal tale om et bestemt emne). Den voksne kan også hjælpe barnet med at afkode de sproglige intentioner og usynlige sociale koder i kommunikationen ved at gøre dem tydelige for barnet. Den voksne kan fx forklare, at hun eller han ønsker, at barnet skal fortælle, hvad ordet betyder eller hvad barnets selv har oplevet, når den voksne stiller et spørgsmål. Det kan være vanskeligt for børn med kommunikative problemer selv at afkode, hvilken type svar de skal komme med. Derfor kan barnet komme til at svare noget 'forkert' eller bryde reglerne, uden at barnet selv ved det.

Der er også børn, som har vanskeligt ved at kommunikere, fordi de er tilbageholdende af natur eller har andre typer problemer, som gør, at de ikke selv tager initiativ til at deltage i samtaler. I forhold til disse børn kan dialogisk læsning være med at skabe strukturerede rammer, der kan understøtte deres deltagelse i kommunikation med andre børn eller den voksne.

Mål og fokus

Uanset hvilken type sproglige vaskeligheder, barnet eller børnene har, er det centralt, at pædagogen inden læsningen vælger fokus for og mål med den dialogiske læsning. Hvordan hun på den ene side stiller sig til rådighed som rollemodel i den måde hun anvender sproget på, og hvordan hun på den anden side anvender sproget til at inddrage børnene og få dem til at deltage aktivt i samtalen. Det er her vigtigt at understrege, at en fokuseret indsats ikke kun er til glæde for børn med fokuserede behov men til glæde for alle børn.

